

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ КЛАСИФІКАЦІЇ ЧИННИКІВ ЕКОНОМІЧНОЇ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

У статті здійснено узагальнення чинників, які впливають на економічну ефективність сільськогосподарського виробництва. Особлива увага приділяється розкриттю ринкових чинників, які впливають на ефективне виробництво сільськогосподарської продукції.

Ключові слова: чинник, ефективність, сільськогосподарське виробництво, ресурси.

Постановка проблеми. В умовах системних трансформацій аграрного сектору національної економіки все гостріше постає питання про необхідність формування сприятливих умов для підвищення економічної ефективності сільськогосподарського виробництва. Ієрархія економічних перетворень зумовлює потребу в якісних змінах, основою яких має бути забезпечення системного поєднання економічної, технологічної, соціальної та екологічної ефективності діяльності сільськогосподарських підприємств. Гармонійне поєднання різних методів та засобів підвищення економічної ефективності дозволить вітчизняним аграріям досягти конкурентних переваг на внутрішньому та зовнішньому ринках сільгосппродукції.

Пореформений етап діяльності сільськогосподарських підприємств зумовлює необхідність впровадження системи взаємопов'язаних заходів, спрямованих на ефективне управління наявними ресурсами, оптимізацію витрат, максимізацію прибутку та підвищення рентабельності виробництва. Розв'язання окреслених завдань можливе лише у разі переходу до інвестиційно-інноваційного розвитку аграрного виробництва з метою створення необхідних умов підвищення його ефективності та конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У розробку теоретико-методологічних і прикладних проблем економічної ефективності як загальноекономічної категорії, так і сільськогосподарського виробництва, зокрема, значний внесок зробили вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких слід відзначити: В.Г. Андрійчука, П.І. Гайдуцького, В.П. Галушка, Д.І. Дему, М.В. Місюка, С.І. Дем'яненко, І.І. Лукінова, П.К. Канінського, М.Й. Маліка, А.С. Малиновського, В.П. Мер-тенса, В.Я. Месель-Веселяка, Б.Й. Пасхавера, П.П. Руснака, П.Т. Саблука, О.В. Скидана, М.М. Федорова, О.М. Шпичака, Г.В. Черевка, В.В. Юрчишина та ін. Проте залишається ряд питань методологічного спрямування, які потребують наукового обґрунтування напрямів підвищення економічної ефективності у пореформений період.

Мета дослідження – узагальнити теоретичні підходи щодо класифікації основних чинників економічної ефективності виробництва сільськогосподарської продукції та запропонувати напрями їх удосконалення.

Матеріал і методика дослідження. У процесі дослідження використовувалися такі методи: за допомогою абстрактно-логічного методу уточнено поняття «економічна ефективність» та сформульовано висновки до розділів та загальні висновки. Дослідження стану сільськогосподарського виробництва проводилось за допомогою методу аналізу та синтезу.

Результати досліджень та їх обговорення. Ринкова економіка вимагає гнучкого конкурентоспроможного виробництва, що відповідає споживчому попиту. В ринкових умовах важливо не тільки виготовити продукцію, але, перш за все, створити необхідні споживчі вартості, знайти вигідні канали збуту і отримати прибуток, достатній для здійснення процесів накопичення і споживання капіталу. Все це зумовлює необхідність визначення сукупності чинників макро- і мікро-економіки, що забезпечують необхідну ефективність. Не кожне сільськогосподарське підприємство здатне нормально функціонувати в умовах ринкової конкуренції та боротьби за споживача [1].

Зроблена спроба визначити і коротко охарактеризувати групи факторів, що сприяють сталому функціонуванню та динамічному розвитку підприємств. Таким чином, стан економіки господарств забезпечують наступні групи факторів:

I. ОРГАНІЗАЦІЙНІ ФАКТОРИ. Вони потребують раціональної організації підприємств за розмірами і ресурсів, організації зв'язків і взаємодії товаровиробників та структурних підрозділів, організації ефективного управління та вигідної кооперації праці і капіталу. Найважливішими чинниками цієї групи є:

1. Оптимізація підприємства по ресурсах, структурі та обсягах виробництва і збуту в реформуванні. Фактор має істотне значення нині для реструктуризації підприємств та їх трансформації в структури ринкового типу. Він визначає розміри господарств та їх зв'язок з

наявними виробничими ресурсами, доцільну спеціалізацію виробництва, виходячи з ринкового збуту продукції.

2. Самоврядування товаровиробників і побудова раціональної системи внутрішнього управління виробництвом. Фактор вельми актуальний, оскільки найбільш ефективні і стійкі ті виробничі структури, які будуються на самоврядуванні, самогосподарюванні і саморозвитку.

3. Кооперація праці і капіталу всередині підприємства і між підприємствами з метою підвищення ефективності виробництва та збуту готової продукції, переробки та ресурсного забезпечення. Це загальний фактор раціонального господарювання. Неможливо займатися господарською діяльністю поза кооперації, форми якої різноманітні і нескінченні – від кооперації окремих функцій зі збуту або придбання ресурсів до високоіндустріалізованої та інтегрованої праці багатьох учасників виробничого процесу, побудованого на складних, високих та інтенсивних технологіях [2]. Кооперація дозволяє економити матеріальні ресурси, час і працю, знижує

витрати на одиницю виробництва, сприяє ефективному розподілу праці та поглибленню спеціалізації. Ефективна не тільки виробнича кооперація, але постачальницька і переробна. Однак кооперація не повинна зачіпати інтереси індивідуальних товаровиробників. Для цього необхідно гарантувати права учасників кооперації і, перш за все, право повної власності кожного працівника на свою частку майна, право накопичення капіталу і його вільного руху.

4. Організація економічних зв'язків зі збуту продукції і придбання ресурсів. Фактор припускає контрактно-договірні відносини між постачальниками і споживачами, стійкість і взаємовигідність господарських зв'язків, побудованих на економічному інтересі (ціною вартості, прибутку, якості і т.п.).

II. РИНКОВІ ЧИННИКИ. Вони передбачають врахування суто ринкових відносин, пов'язаних з особливостями дослідження ринку, планування прибутку і поведінки товаровиробників і посередницьких структур у середовищі ринкової конкуренції. Групу складають наступні основні фактори:

1. Маркетингові дослідження ринку. Будь-яке виробництво при ринку неможливо без попереднього вивчення попиту на продукцію, потреб, обсягів збуту, необхідної якості, каналів товароруху, кон'юнктури цін, форми та упаковки продукції, реклами і т.д. Маркетингові дослідження задають основи, умови і напрямки виробництва.

2. Бізнес-планування збуту продукції і прибутку. Це найважливіша функція ринкового господарювання. Будь-яка дія товаровиробників щодо встановлення рівня і обсягів виробництва, придбання ресурсів, отримання банківських кредитів, визначення обсягів збуту і розміру передбачуваного прибутку повинні супроводжуватися детальними прорахунками і прогнозами, в комплексі зі складовими бізнес-планів організації, функціонування і розвитку виробництва. Бізнес-плани необхідні як самим товаровиробникам для розрахунку об'єктивних можливостей розвитку виробництва, так і фінансовим органам і банківським установам для виділення відповідних фінансових ресурсів і контролю за їх поверненням.

3. Завоювання ніш на ринках продовольства. Кожний товаровиробник прагне досягти стабільності своєї виробничої діяльності, що дозволяє отримувати достатні доходи для здійснення роз-ширеного відтворення і нагромадження капіталу. У цьому зв'язку вживаються всі заходи для завоювання в конкурентній боротьбі стійких каналів збуту продукції, отримання відповідного іміджу і визнання у споживачів. Найважливішими чинниками стійкості товаровиробників на ринках є: висока якість та широкий асортимент продукції, доступні ціни, товарний вигляд і технологічність сировини і готового продовольства.

4. Налагодження вигідних зовнішньоекономічних відносин та облік вимог Світової організації торгівлі (СОТ). Фактор дозволяє вирішити ряд завдань; а) інтеграцію національного АПК в систему світогосподарських економічних зв'язків, організацію еквівалентного товаро- і працеобміну, поглиблення спеціалізації та міжнародного поділу праці; б) вирівнювання якості сільськогосподарської продукції відповідно до вимог міжнародної (європейської) сертифікації та стандартизації; в) перехід на інтенсивні і ресурсозберігаючі технології, що дозволяють отримувати конкурентну продукцію; г) залучення іноземних інвестицій, наукових знань і ефективних практичних рішень; д) прийняття міжнародних правил торгівлі і регулювання експорту-імпорту продовольства за допомогою норм Світової організації торгівлі; е) освоєння правил конкурентної боротьби і розвиток зовнішньоторговельного представництва за кордоном.

III. ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ. Центральна група факторів, що забезпечує ефективне господарювання. Група поділяється на дві підгрупи: а) фактори макрорівня, б) фактори мікрорівня. Коротко охарактеризуємо названі підгрупи.

Макрорівень

1. Державне регулювання розвитку сільського господарства за допомогою: цільових продуктивних програм, включаючи програми підтримки виробництва в гірших умовах, а також молодих підприємців; гнучких дотацій до ринкових цін і субсидій ефективному виробництву, податків і процентних ставок за кредитами; страхування виробництва, ризиків і капіталів; гарантій формування і розвитку приватної власності та ін. Державне регулювання АПК при ринку має здійснюватися переважно через економічні важелі і за допомогою стимулюючого виробництво законодавства [3]. Але діє ринкова система більш жорстко порівняно з адміністративними заходами, а її механізми та принципи мають суворий і невідворотний характер.

2. Встановлення квот на виробництво і контроль за їх дотриманням. Фактор необхідний для підтримки балансу виробництва і збуту, запобігання перевиробництва продукції, планування обсягів ринку, контролювання асортименту та якості продукції.

3. Гнучкі продуктивні інтервенції для підтримки ринкового балансу продовольства. Такі інтервенції покликані запобігти різким перепадам і кон'юктурі в поставках сільськогосподарської продукції в торгово-збутову мережу. У разі нестачі продукції держава зі своїх ресурсів або за допомогою імпорту швидко постачає дефіцитну продукцію споживачам, за її надлишку – вилучає надлишки через централізовані закупівлі продукції у товаровиробників і постачальників, або вводить обмеження на ввезення такої продукції з-за кордону.

4. Стимулюючі виробництво кредити, пільгові процентні ставки і податки. Фактор відіграє ключову роль, оскільки зважені і відповідальні інтересам товаровиробників і держави кредити і податки здатні мотивувати зростання ефективності виробництва та забезпечити стабілізацію економічного розвитку АПК.

5. Стимулювання експорту та раціоналізація імпорту. Забезпечує розвиток зовнішньоекономічних відносин, включення національного АПК в систему світогосподарських зв'язків, створює передумови залучення в країну іноземного капіталу, а також гарантії продовольчої безпеки держави. Баланс експорту та імпорту має захистити національне виробництво і створити передумови для його сталого розвитку. Продовольча безпека залишається достатньою, якщо імпорт продуктів харчування не перевищує 15-20% національного виробництва сільськогосподарської продукції [4].

6. Забезпечення рівновигідних економічних умов усім формам господарювання, включаючи малий приватний і нетоварний сектори. Фактор виключає можливість дискримінації і несправедливого ставлення до різних категорій виробників продукції. Пріоритет може належати лише інтенсивному, ефективному, ресурсозберігальному і конкурентному виробництву.

7. Вироблення ефективного економічного механізму оперативних взаєморозрахунків між суб'єктами господарювання. Запобігає взаємним неплатежам і різко посилює відповідальність суб'єктів товарно-грошових відносин. За своїми зобов'язаннями доцільний чіткий, прозорий та зрозумілий порядок взаємодії партнерів, а також суворий контроль за дотриманням прийнятих схем.

8. Розробка достатньої і необхідної стимулюючої виробництво законодавчої бази, включаючи земельні відносини. Розвиток агрокомплексу важливо регулювати за допомогою законодавчих нормативів, в числі яких найважливішими мають стати: про адаптацію сільськогосподарських підприємств до умов ринку, про державне регулювання сільського господарства в ринкові умови, про сільськогосподарську кооперацію, про закупівлю та збут сільськогосподарської продукції та ін. Закони та законодавчі акти покликані створювати умови для динамічного розвитку ефективного виробництва та запобігати марній господарській діяльності.

Мікрорівень

Усі суперечності макроекономіки і ринкових принципів господарювання прямо позначаються на економіці сільськогосподарських підприємств. Справжня криза фінансово-економічної системи великотоварних господарств Білорусі зумовлена саме зовнішніми (стосовно підприємств) факторами, хоча успіхи безпосередніх товаровиробників більш ніж на 60% визначаються внутрішніми можливостями підприємств та їх використанням [5]. До найбільш істотних факторів макроекономіки нами віднесені наступні:

1. Матеріальне стимулювання праці і виробництва. Фактор безпосередньо відображає економічні інтереси товаровиробників і належить до найважливіших мотиваторів ефективності. Він є одночасно метою і засобом продуктивного господарювання і слугує важелем регулювання зацікавленості

працівників і трудових колективів. Якщо стимулювання праці може здійснюватися через фонд споживання, то стимулювання виробництва – через систему ціноутворення, оподаткування, кредитування та ін. У цьому випадку фактори мікро- і макроекономіки з'єднуються в комплексну систему.

2. Інвестиції, у тому числі іноземні, в освоєння ефективних технологій та засобів виробництва. Розширене відтворення капіталу, інтенсифікація сільського господарства, підвищення якості продукції практично неможливі без достатнього інвестування виробництва. В основі будь-якого продуктивного господарства знаходяться технології та ресурси і завдання товаровиробників – привернути максимум можливих інвестицій для підтримання високого рівня технологій і системи ресурсів, а отже, високого ступеня конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва.

3. Активний збут продукції під споживчий попит. Будь-яке виробництво сільськогосподарської продукції слід направляти для задоволення конкретного споживчого попиту. У цьому зв'язку збут продукції має бути прямо спрямований на задоволення економічних переваг споживачів. Тільки в цьому випадку він буде ефективним і приносити необхідний прибуток. Разом з тим, важливо шукати придатні і надійні канали збуту, які якнайкраще задовольняють інтереси виробників і споживачів і дають найбільший ефект.

IV. ВИРОБНИЧІ ФАКТОРИ. Ця група факторів забезпечує рівні інтенсифікації виробництва, оптимальні обсяги виходу продукції у зв'язку з ресурсооснащеністю, а також необхідну якість готового продовольства. Основна група і початковий рівень факторів вказують на доцільність і ефективність аграрного виробництва.

До її складу включаються:

1. Інтенсифікація виробництва. Її слід розуміти не як стан сільського господарства, а як процес. У цьому зв'язку інтенсифікація характеризується як випереджаюче збільшення окупності ресурсів продукцією щодо зростання капітальних вкладень і витрат. Разом з тим, за відносно високих рівнів виробництва процес інтенсифікації може проявлятися у вигляді пропорційного співвідношення зростання обсягів виробництва, окупності матеріально-технічних засобів і збільшення вкладень ресурсів у розвиток господарства. Однак за випереджувальних вкладень капіталу стосовно обсягів виробництва та його приросту інтенсифікація не може бути визнана економічно доцільною [6].

2. Ресурсозбереження та оптимізація виробництва за критерієм "результат-витрати". Це одна з найважливіших умов підвищення прибутковості виробництва і раціонального використання ресурсів. Кожному рівню виробництва продукції відповідає цілком певний склад ресурсів і витрат. Слід прагнути до оптимального їх співвідношення, оскільки у разі перевищення нормативу витрат над нормативом виробництва спостерігається невинуватена перевитрата коштів, а в разі випереджаючого зростання обсягів виробництва може відбуватися виснаження і руйнування виробничого потенціалу.

3. Виробництво продукції високої якості. Це найперша умова підтримання необхідної конкурентоспроможності. Вхідження в ринок і займання на ньому відповідної ніші визначається якістю продукції, що поставляється, яка задовольняє різнобічні споживчі переваги. Розвинений ринок і висока якість продукції – нероздільні поняття, тому кожному сільськогосподарському підприємству важливо інтегруватися в конкурентне середовище, а отже, постійно вдосконалювати якість продовольства.

4. Доопрацювання та переробка виробленої продукції для задоволення споживчого попиту. Найнижчі доходи – це доходи від реалізації сільськогосподарської сировини. У цьому випадку значна, а нерідко і переважна частина знову створеної вартості переливається в інші сфери і галузі. Для запобігання цього і збільшення виручки від виробленої продукції важливо налагоджувати первинне доопрацювання, а за відповідних умов переробку отриманої сировини і виробництво готового продовольства. Бажаний також фірмовий збут, тоді товаровиробники мають можливість не тільки отримувати основні доходи від виробництва, переробки і збуту, але й краще враховувати інтереси різних груп споживачів.

V. ФАКТОРИ НАУКОВОГО, ПРОФЕСІЙНОГО ТА ІНФОРМАЦІЙНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ. Ця група факторів має високу продуктивну силу і здатна істотно підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва. У групу нами включені такі фактори:

1. Кваліфікаційний рівень працівників. Цей рівень формується за допомогою професійної підготовки та перепідготовки кадрів. Кваліфікація включає систему професійних і спеціальних знань, вироблених наукою і передовою практикою, і дозволяє організувати і вести сільськогосподарське виробництво згідно з науковими рекомендаціями. Фахівець має можливість швидко опанувати новітні технології, здійснювати гнучке виробництво та його технічне

перезброєння відповідно до кон'юнктури ринку і споживчого попиту на продукцію. Невипадково в розвинених країнах світу створена і успішно функціонує розгалужена система підготовки та перепідготовки фахівців, основні витрати бере на себе держава.

2. Створення ефективної системи агроконсультування та впровадження наукових розробок. Фактор є досить важливим для швидкого просування результатів наукових досліджень у виробництво. Консультанти і агроконсультаційні служби є провідниками науково-технічного прогресу, які сприяють швидкому піднесенню економічної ефективності виробництва. Це фахівці та організації, які мають бути обізнаними щодо останніх новинок наукових досліджень та їх апробації на практиці, оскільки вони є посередниками між наукою і виробництвом. Разом з тим, вони мають бути дослідниками: не всі наукові ідеї можна і слід впроваджувати. Лише апробація та виробнича перевірка можуть підтвердити їх доцільність, тому практична цінність агроконсультацій полягає в їх гарантованості зростання ефективності виробництва.

3. Інформаційне та комп'ютерне забезпечення товаровиробників. З переходом до ринку інформаційні технології та комп'ютеризація сільського господарства слід впроваджувати серед провідних факторів стабілізації функціонування підприємств та зростання результативності їх діяльності. Виграють, як правило, ті товаровиробники, які володіють повною інформацією про ситуацію у виробництві, у сфері збуту, торгівлі, споживанні. Це дозволяє гнучко і оперативно переналагоджувати виробництво, змінювати структуру, споживчі властивості продукції, що поставляється. У цьому зв'язку інформаційне забезпечення має відповідати наступним критеріям: оперативність, повнота, об'єктивність, аналітичність, порівняність, доступність. Найбільш прогресивними засобами отримання, накопичення та обробки інформації є комп'ютерні системи, що володіють практично безмежними можливостями регулювання виробництва за допомогою інформаційних технологій.

Висновки. Таким чином, класифіковано та визначено основні чинники ефективності функціонування сільськогосподарських підприємств. Їх послідовний облік і системне використання дозволяють успішно долати виникаючі економічні складнощі, знаходити пріоритетні напрямки позитивного розвитку, швидко формувати конкурентоспроможне виробництво. Разом з тим, слід мати на увазі, що всі фактори слід застосовувати в комплексі, лише тоді вони сприятимуть одержанню бажаного економічного ефекту. Ігнорування або применшення значення якихось чинників спричиняє зниження загальної результативності, тоді буде діяти такий принцип "мінімального фактора": недостатній облік одного або декількох умов спричинять стримування загального зростання ефективності виробництва.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Пархоменко Л.М. Теоретичні основи дослідження економічної ефективності сільськогосподарського виробництва в умовах ринку / Л. М. Пархоменко // Економіка АПК. – 2006. – №8. – С. 82–87.
2. Погорілий А. О. Методологічні підходи до вивчення економічної ефективності виробництва продукції рослинництва / А.О. Погорілий // Формування ринкових відносин в Україні. – 2005. – №12. – С. 104–107.
3. Чмирь С.М. Напрямки підвищення ефективності зерновиробництва / С.М. Чмирь // Економіка АПК. – 2007. – №8. – С. 21–24.
4. Кучер С.В. Фактори впливу на стан ефективності зернового господарства в Україні // Економіка АПК. – 2004. – №1. – С. 114–118.
5. Організаційно-економічна модернізація аграрної сфери: наукова доповідь / за заг. ред. акад. НААНУ П.Т. Саблука. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – С. 92.
6. Сучасна земельна політика України / А.Д. Юрченко, Л.Д. Греков, А.М. Мірошніченко, А.В. Кузьмін – К.: Інтертехнологія, 2009. – 260 с.

Теоретическое обоснование классификации факторов экономической эффективности сельскохозяйственного производства

Л.М. Сатыр

В статье обобщены факторы, влияющие на экономическую эффективность сельскохозяйственного производства. Особое внимание уделено раскрытию рыночных факторов, влияющих на эффективное производство сельскохозяйственной продукции.

Ключевые слова: фактор, эффективность, сельскохозяйственное производство, ресурсы.

Theoretical background classification of economic factors efficiency of agricultural production

L. Satyr

Active synthesis of factors that affect the economic efficiency of agricultural production. Particular attention is paid to the disclosure of market factors affecting the efficient production of agricultural products.

Key words: factor, efficiency, agricultural production, resources.